

6. Ермоленко С.Я. Литературно-письменная и народно-разговорная традиции в развитии современного украинского литературного языка// Формирование славянских литературных языков: Теоретические проблемы. – М., 1983. – С. 36-59.
7. Жанри і стилі в історії української літературної мови. – К.: Наук. думка, 1989.
8. Жилко Ф.Т. Про діалектну основу виникнення і розвитку сучасної української і літературної мови // Питання історичного розвитку української мови: Тези доп. міжвузівської наук. конф. – Харків, 1959. – С. 85-86.
9. Матвієв І.Г. Українська мова і її говори. – К.: Наук. думка, 1990.
10. Русанівський В.М. Співвідношення літературної мови і діалектів етнічних груп // Функціонування і розвиток сучасних слов'янських мов: Збірник наук. праць. – К.: Наук. думка, 1991. – С. 24-32.
11. Статєєва В.І. Українські письменники про проблеми літературної мови та мовознавства кінця ХІХ – початку ХХ ст. (На матеріалах спадщини М.Коцюбинського, Лесі Українки, Б.Грінченка та ін.). – Ужгород, 1997.
12. Сучасна українська літературна мова. Стилістика/ За заг. ред. акад. І.Білодіда. – К.: Наук. думка, 1973.
13. Чапленко В. Історія нової української літературної мови. – Нью-Йорк, 1970.
14. Шевельов Ю.В. Внесок Галичини у формування української літературної мови. – Львів, Нью-Йорк, 1996 (передрук книжки 1975 р. з додатком статті 1962р.).
15. Шевельов Ю.В. Українська мова в першій половині двадцятого століття (1900-1941): Стан і статус – Чернівці: Рута, 1998 (передрук видання 1987р.).

*Тетяна Вільчинська
Тернопіль*

ОЦІННІ НАЗВИ ОСІБ ІЗ СУФІКСАМИ СУБ'ЄКТИВНОЇ ОЦІНКИ В УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ ПІСНЯХ, ЗАПИСАНИХ ВОЛОДИМИРОМ ГНАТЮКОМ

Думка про важливість наукової спадщини В.Гнатюка та про необхідність її вивчення з'явилася порівняно недавно. До цього ж фігура В.Гнатюка як ученого залишалася напівзабутою. Зрозуміло, що за таких обставин не поставало питання про перевидання його кращих наукових праць, які здебільшого стали вже бібліографічною рідкістю.

В.Гнатюк був відомим етнографом, мовознавцем, літературознавцем, публіцистом, перекладачем і журналістом. Проте найбільш цінними в його

науковій спадщині є фольклористичні праці. Ще за життя В.М.Гнатюка у фольклористиці склалася думка про нього головним чином як про збирача й видавця народнопоетичної творчості. Вченого цікавило все: народні новели, казки (звіриний епос), легенди, перекази, анекдоти, а найбільше — пісні. Пісня стала для В.Гнатюка не тільки «сердечною дружиною», «відрадою серця в дні горя і сліз», а й тією невмираючою красою, служінню якій він присвятив усе своє життя. Любов Гнатюка до української пісні можна проілюструвати словами Івана Франка:

*«Тямлю як тині: малим ще хлопчиною
В мамині пісні заслухався я:
Пісні ті стали красою єдиною
Бідного мого тяжкого життя.»*

Саме тому джерелом даного дослідження стали «Українські народні пісні в записках Володимира Гнатюка»¹. Жанрово-тематичний аналіз пісенних записів Гнатюка, зокрема, із Східної Галичини, що увійшли в дану збірку, свідчить про те, що в центрі уваги вченого перебували різні пісні. Серед них гаївки, колядки, шедрівки, рекрутські і жовнірські пісні, соціально- і родинно-побутові, балади та історичні пісні тощо. Не менше приваблювали дослідника і коломийки, які й сьогодні вражають своєю високою поетичністю, ліризмом і т.ін.

Збираючи фольклор, В.Гнатюк був не безстороннім спостерігачем народного життя, а намагався довести, що Угорська Русь ще жива, що вона не втратила характерологічних ознак українського народу. Звідси його прагнення якнайповніше передати народнорозмовну мову русинів, що дало б багатий матеріал для вивчення лексичних, діалектних особливостей того чи іншого регіону.

Загалом, українські народні пісні, записані В.Гнатюком, вражають своїм лексичним багатством. Їх широка ідейно-тематична спрямованість зумовила використання різних груп лексики, серед яких помітне місце займають оцінні назви осіб. Подібні назви, окрім того що називають якийсь елемент дійсності (особу), також виражають певне ставлення до нього, його оцінку. Виявлені у ході дослідження оцінні назви осіб або містять елемент оцінки у своєму прямому значенні (*ледацюга, бранець, жебрак, гільтяй, розпусник*), або реалізуються в структурі полісемічних слів (*душка, голубка, орел, сокіл* (що до особи)), або оцінність їх виражається за допомогою афіксів (*батенько, дівчинонька, дідусь, шашкарочка, братчик*). Саме останні з них становлять переважну більшість у досліджуваному матеріалі, тому й стали об'єктом наших наукових зацікавлень.

Зазначені лексеми передають почуття людини, особливості її світосприймання, тому й побутують в основному в художньо-белетристичному стилі. Вдале використання їх робить мову народних пісень емоційно насиченою, сприяє створенню ліричного тону мовлення і т.ін.

¹ *Українські народні пісні в записках Володимира Гнатюка. Упоряд. М.Яценко. — К.: Музична Україна, 1971. — 323с.*

Далі цитуюмо за цим виданням.

Незважаючи на те, що у піснях, записаних від галицьких русинів, вражаючою є диспропорція між кількістю текстів оптимістичного характеру (їх дуже мало) і піснями з гострими життєвими, часто трагічними конфліктами (становлять більшість), переважають оцінні назви осіб з позитивним забарвленням. Вони несуть емоційну інформацію, виражаючи почуття ласки, нестливість, симпатії, співчуття тощо [1, 112].

Серед позитивнооцінних лексем найчисленнішу групу становлять назви осіб за родинними стосунками (*матінка, синочок, сестричка, бабуся, донька, татунейко, швагрючок, невістиця, дружиньонька*), напр.:

«Ой, Іванцо, ой, шурицю, ... братцю» (167)

або

«Люляй же ся, мій синочку, а я буду спала» (42).

Чимало виявлено оцінно забарвлених найменувань, що називають людей за родом занять, характером праці (*купчик, грабарчик, шинкарочка, рибарик, воротаренько, музиченьки, докторик, кухарочка, вівчареньки, жомнярочок*), напр.:

*«Шукай мати лікарчика
Тай доброго столярчика
Най ми хату побудує
Та й без дверей, без віконцець,
Бо вже мому життю кінець» (170)*

або

*«Мене мама годовала ой на воларика,
Пани мене записали та й на гусарика» (137).*

Помітну групу становлять також позитивнооцінні лексеми, що виступають назвами людей за соціальним станом (*вдівонька, сирітка, наймитонько, наймиточок, паночок, панок, панночка, паншойка, служейка, козаченко*), напр.:

«Як пішла сирітка мамуньці шукати» (117)

або

«Мала вдівонька одного сионька» (152).

Позитивним забарвленням характеризуються і назви осіб за статтю. Нерідко у них поєднується семантика реальної зменшеності і позитивної оцінки (*хлопчик, дівочка, дівчинонька, дівойка, дівонька, дівчиниця, парубоньки, легініки*), напр.:

«Прийди, прийди, младий хлопчина, звечера до мене» (114)

або

«А нас бідних легіників в неволю забрали» (142).

Трапляються й інші назви, зокрема такі, що характеризують людину за внутрішніми якостями. Помічено, що у піснях народ акцентує увагу передусім на внутрішньому стані душі героїв і нерідко «забуває» про їх зовнішність, можливо, цим пояснюється незначна кількість лексем на позначення осіб

за зовнішніми ознаками (*щербетушки, щербетушейки, фрайрочка, розумниця, чубарик, кралечка*), напр.:

*«Бо ми сванейки, щербетушейки
від світа щербечемо,
Горілочки хочемо» (75)*

В історичних піснях, баладах багато зустрічаємо назв осіб за національністю, місцем проживання (*турці, татарці, ляшки, жидки*), напр.:

«Ідуть ляшки на всі шляшки» (169).

Досліджувані оцінні назви осіб є дериватами відсубстантивного творення, що виражають різні модифікаційні значення. «Словотворча модифікація полягає у внесенні в значення слова певних додаткових ознак, часто з відтінком суб'єктивної оцінки» [3, 75]. Така дериваційна семантика властива словотвірним типам, що виділяються з опорою на суфікси суб'єктивної оцінки, до яких належать: *-ок, -чик, -оньк, -еньк, -ичк* та ін.

Щодо цього слухним є зауваження В.І.Максимова про те, що слова «можуть використовуватися не лише для називання предметів, явищ, але й для передачі їх оцінки, ставлення до них мовця і навіть сили почуттів, що супроводжують дану оцінку» [2, 32]. При цьому дослідник ставить питання, чи пристосована суфіксальна система для диференційованого позначення людських емоцій, що супроводжують оцінку, і дає заперечну відповідь. Пояснюючи це тим, що гама людських почуттів дуже складна, мінлива і надто суб'єктивна. Тому основними засобами її вираження, на думку вченого, є контекст і інтонація. Проте у мові, безперечно, існують суфікси, здатні підсилювати виразність слів і навіть диференціювати певні емоції за їх силою, до них і належать суфікси суб'єктивної оцінки [2, 35-36].

У ході дослідження встановлено, що в українських народних піснях галицького або середньоукраїнського походження, записаних В.Гнатюком, переважають позитивно забарвлені оцінні назви осіб з різними модифікаційними значеннями, утворені за допомогою різноманітних емоційно-експресивних суфіксів.

До найпродуктивніших утворень належать похідні із суфіксами *-к* (*мамка, донька, сватко, свашка, пенька, сирітка*); *-ик* (*братик, жовнірик, косарик, легіник, рибарик, москалик, жидик*); *-чик* (*грабарчик, малярчик, столярчик, лікарчик, братчик, рибарчик*); *-очк* (*кухарочка, панночка, жидівочка, шинка-рочка, невісточка, жіночка, дівочка*); *-еньк* (*батецько, москаленько, козаченько, жовняреньки, музиченьки, вороженьки*), *-оньк* (*дівчинонька, вдівонька, парубонько, дівонька, старостоньки, наймитонько*); *-ейк* (*козачейко, свашейка, музичейки, дитейко, щербетушейка, грабарейко, служейка*); *-ойк* (*дружбойко, братойко, татойко, мамойка, дітойки, вдовойка, дівойка, сусідойка, ксьондз-ойко, панноика*).

Менше виявлено дериватів із суфіксами *-иц* (*сестриця, дівчиця, дівця*); *-ець* (*братець, шуринець, татарець*); *-ун* (*мамуня, татуньо, бабуня, братуньо*), *-ус* (*мамуся, бабуся, дідусь, татусь*) та деякими іншими.

У межах досліджуваних одиниць переважають похідні, утворені від повних основ (*кумонька, панок, сестричка, дівчинина, мамця*), рідше трапляються деривати від усічених основ (*парубоньки, купчик*).

Від окремих іменників засвідчено цілі ряди похідних із суфіксами суб'єктивної оцінки, напр.: *мамка, мамця, мамуся, мамойка, мамонька*, або *дівчинка, дівчинонька, дівчинина, дівчинейка* та под.

Щодо словотвірних значень, то найпоширенішим у досліджуваній групі лексики є модифікаційне значення пестливості:

*«Воротарю, воротареньку
Відтвори нам воротонька!» (32)*

Часто деривати поєднують пестливість із зменшеністю:

*«Ой ти, коноу вороненький,
Де твій панок молоденький?» (155).*

Проте у контексті нерідко іменники із суфіксами демінутивності можуть набувати негативного значення, яке поєднує в собі складну гаму негативних емоцій. Сюди належать слова, що вказують на негативні риси, вчинки людини і виражають іронічне, зневажливе ставлення до неї:

*«А ви, парубоньки, до ціна,
А ви, дівоньки, до хліба.
А ви, парубоньки, робити,
А ви, дівоньки, лежати» (36).*

Часто при цьому у вираженні негативної оцінки переважаючим є лексичне значення твірної основи [1, 143]:

«А жидики-пехлойники свині завертали» (129).

Взагалі, народ послідовний у своїх симпатіях і антипатіях. Тому назви людей за родинними стосунками, як правило, характеризуються пестливим забарвленням, виражають почуття любові, ніжності, тоді як назви осіб на позначення ворогів українського народу є здебільшого негативнооцінними:

*«— Ой вставай, пане, бо наступає
Погана віра, турці й татарці» (50).*

У контексті часто трапляються мовні одиниці, які виступають додатковими засобами вираження оцінного забарвлення. Найчастіше такі функції виконують прикметники-означення, прикладки (**люба невістия, гречна панночка, бідна сирітонька, п'яниця-педбалиця**), напр.:

*«Світ ти ми зав'язав, дівочице-небози,
Світ ти ми зав'язав, людський недорідку» (108).*

Розглянуті оцінні назви осіб із суфіксами суб'єктивної оцінки, вжиті в українських народних піснях, якнайкраще відтворюють народне мовлення галицьких русинів кінця XIX — початку XX ст. Народ використовує їх для виявлення найтонших порухів людської душі, для правдивого зображення картин безрадісного народного життя Східної Галичини цього період. Загалом,

«Українські народні пісні в записах Володимира Гнатюка» — це правдивий обвинувачувальний документ, що ніколи не втратить свого пізнавального значення і художньо-естетичної цінності.

Дослідження семантико-словотвірних особливостей однієї лексичної групи на матеріалі українських народних пісень, записаних В.Гнатюком, дозволяє краще усвідомити силу таланту великого збирача народної творчості нового типу, який розумів фольклор не як пережиток старовини, не як мертву застиглу традицію минулого, а як живу творчість, що розвивається у рамках народного колективу і не згасає ніколи.

Проведені спостереження є частковими, а з огляду на мовну специфіку зібраних у даній збірці матеріалів народні пісні ще потребують спеціального і ґрунтовного вивчення.

Література

1. Городенська К.Г., Кравченко М.В. Словотвірна структура слова (відіменні деривати). — К.: Наукова думка, 1981.
2. Максиков В.И. Суффиксальное словообразование имен существительных в русском языке. — Л.: Изд-во Ленинград. ун-та, 1975.
3. Словотвір сучасної української літературної мови. — К.: Наук. думка, 1979.

*Ірина Грицик
Київ*

ТЕМАТИЧНА Й ОБРАЗНО-СИМВОЛІЧНА СВОЄРІДНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ НАРОДНИХ БАЛАД У ЗАПИСАХ В. ГНАТЮКА

Ім'я В.Гнатюка займає одне з найпочесніших місць у пантеоні імен славетних діячів української науки і культури. Його здобутки на нивах етнографії, мовознавства, літературознавства, публіцистики, журналістики, перекладацької праці визнані не лише в Україні, а й у широких міжнародних наукових колах славістів. Але чи не найпліднішою була фольклористична діяльність ученого. Вона далеко не обмежувалася титанічною роботою зі збирання, публікації і популяризації творів усної народної творчості. Вагомим є також теоретичний доробок, що містить розробку наукових принципів систематизації та опрацювання фольклорних текстів при їх опублікуванні, глибою узагальнення з історії та теорії усної народної творчості.

Серед справді неоціненних скарбів українського фольклору, що були віднайдені і відкриті для широкого загалу В.Гнатюком, звертаємо увагу на записи народних балад. Вирізняючи балади серед інших жанрів народної